

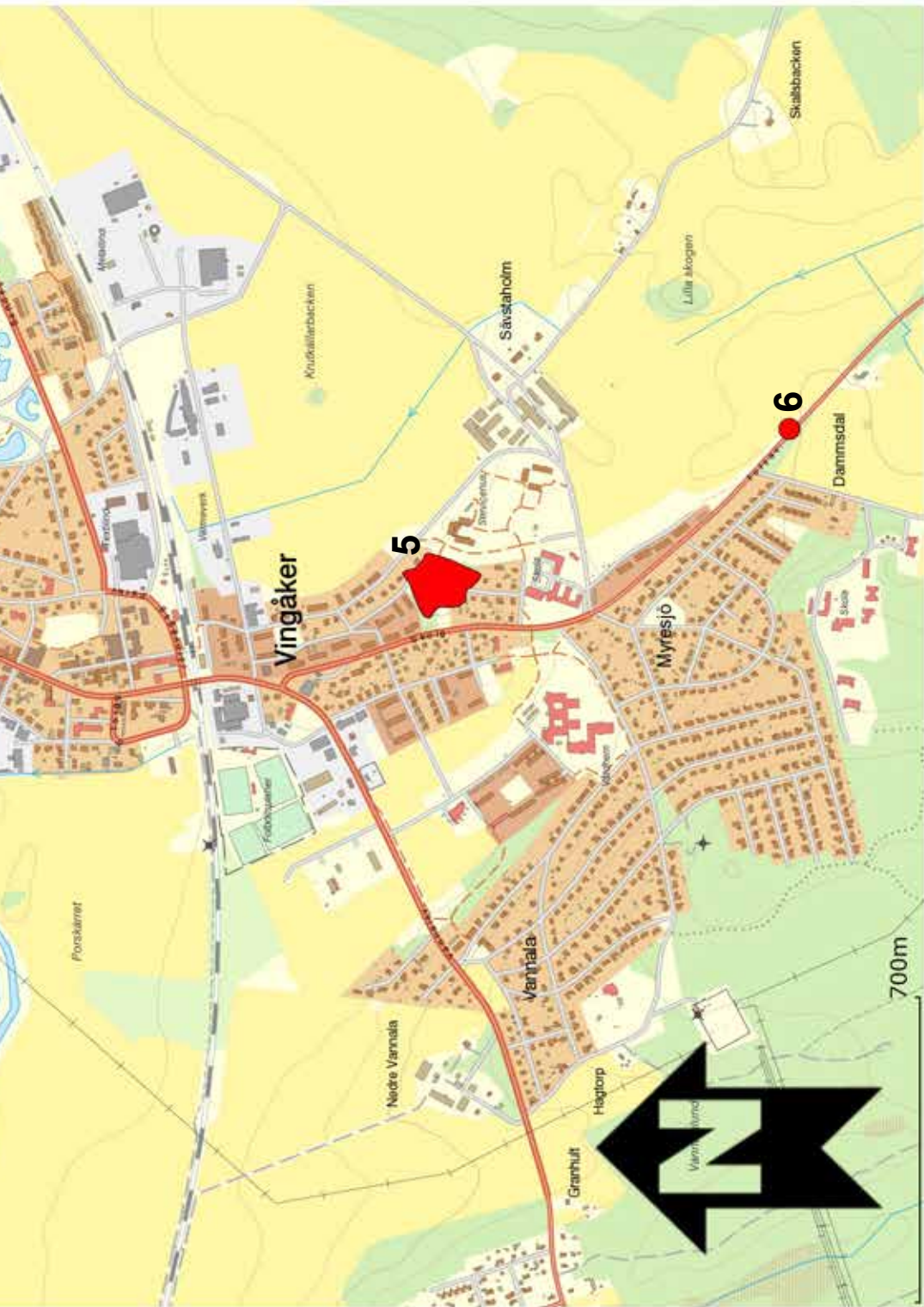

FORNTIDSMÖTEN I STAN

Vingåker

Plats 1–6, områden med fornlämningar

PLATS 1 & 2

Väghållningssten och milstolpe

Ända sedan medeltiden har bönderna på gårdarna haft ansvar för att underhålla allmänna vägar som korsat deras mark. Det var viktigt för statsmakten med farbara vägar, till exempel i krigstider och för handel. Den gård som skulle sköta vägen markerade sin sträcka med väghållningsstenar. Gården Lunda, som ligger fyra kilometer västerut, skulle sköta vägen fram till denna sten, som nu står i diket.

Den cirka 100 år gamla häradskartan med platsen för milstolpen och väghållningsstenen markerad. Gården Lunda syns till vänster.

Vaghållningsstenen i diket.

Bönderna hade också skyldighet att skjutsa kungen, hovet och statsanställda till olika platser. Under 1600-talet infördes skjutspengar till bönderna. Ersättningen grundade sig på hur lång resan var och därför behövdes ett enhetligt måttsystem. Milstolpar placerades ut på väl innmätta platser utmed de allmänna vägarna och markerade en fjärdedels, en halv eller en hel mil. År 1836 gjordes en kontroll av milstolpar i Oppunda härad, dit Västra Vingåkers socken hör. Sannolikt har den här milstolpen rests i samband med detta, men texten på milstolpen är så nött att den inte går att läsa.

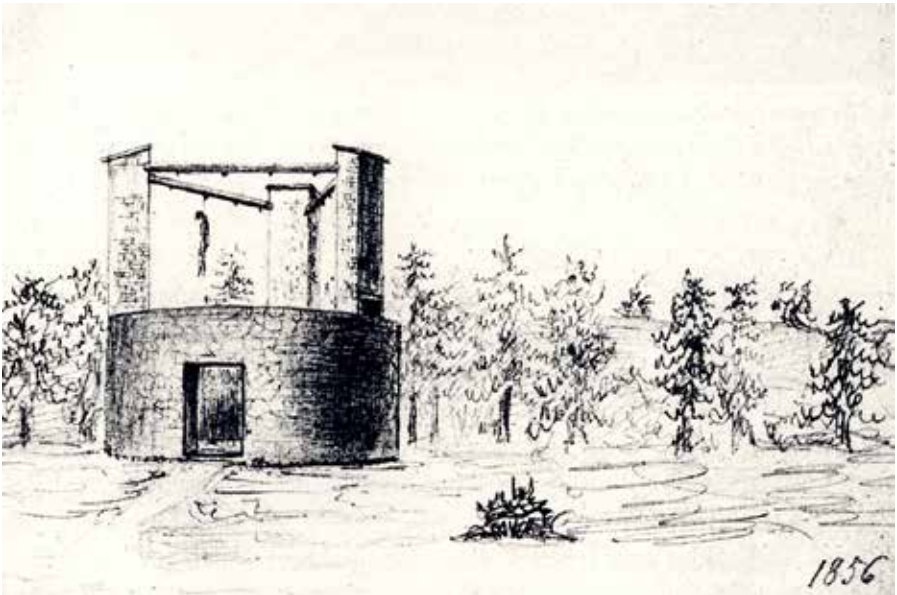
Milstolpen inne i en trädgård vid vägen.

PLATS 3

Avrättningsplats

Somliga menar att det har funnits en gammal avrättningsplats nära kyrkan i Vingåker. Andra talar om en galgbacke öster om Vingåker, vid Stora Bene. Ytterligare en uppgift anger en åkerholme cirka 700 meter nordväst om kyrkan. Skriftliga källor visar att det främst var återfallsförbrytare som hade begått grova brott, som dömdes till döden. Men förr ansågs till exempel stöld vara ett grovt brott.

Det finns omkring 300 avrättningsplatser registrerade i Sverige. Det verkliga antalet är troligen dubbelt så stort eftersom människor har velat glömma dessa platser. Under åren 1800–1865 avrättades drygt 500 personer i Sverige. En av de sista offentliga avrättningarna skedde år 1876 i Malmköping. Dödsstraffet avskaffades år 1921.

Skiss av galgen på Hammarbyhöjden utanför Stockholm år 1856.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Människoskalle från arkeologisk undersökning av avrättningsplats utanför Vadstena.

FOTO EMMA KARLSSON ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

På en höjd utanför Vadstena har arkeologer undersökt en gammal galgbacke. De hittade rester efter 25 avrättade personer, 24 män och en kvinna. Elva av de döda var halshuggna och de övriga hade troligen blivit hängda. De flesta var under fyrtio år, tre av dem var tonåringar.

PLATS 4

Hembygdsmuseum

Mitt emot kyrkan i Vingåker finns ett hembygdsmuseum. Det är två gamla hus, ett vitt och ett rött. Det vita är ett sockenmagasin från år 1758 som nu är ett innehållsrikt museum. Här kan man titta på gamla vingåkersdräkter, möbler, husgeråd, redskap och verktyg ända från stenåldern till nutid, cyklar, brandredskap, ett urmakeri, ett skomakeri och en mängd andra saker. Det röda huset var tidigare ett sädesmagasin på Åsens gård och har flyttats hit. Här förvaras nu vagnar, slädar, jordbruksredskap och ett repslageri. Huset rymmer också ett litet skolmuseum.

Västra Vingåkers hembygdsförening bildades år 1935. Förutom museet har hembygdsföreningen ett arkiv där de förvarar gamla fotografier, protokoll och tidningsurklipp, register över gårdar och torp i Västra Vingåkers socken och många andra dokument.

Vingåkers hembygdsmuseum, Vita och Röda museet.

Föremål i Vingåkers hembygdsmuseum, Vita museet.

PLATS 5

Vikingagravfält och stenåldersboplats

I Vingåkers kommun finns det elva gravfält och därtill ett sextiotal ensamliggande gravar bevarade från bronsåldern och järnåldern. I en fin naturpark nära Sävstaholm ligger det största järnåldersgravfältet där det finns 105 synliga högar och stensättningar. Människor har begravt sina döda på gravfältet under vendeltid och vikingatid.

Del av gravfältet.

FOTO ARKEOLOGIKONSULT

En järnåldersgrav som den ofta ser ut när arkeologer försiktigt har grävt bort all jord och allt gräs som med tiden vuxit över den.

FOTO JONAS WIKBORG,
SOCIETAS ARCHAEOLOGICA UPSALIENSIS

Tjugotvå gravar har grävts ut, dels vid tidigare forskningsundersökningar, dels i samband med att delar av gravfältet skadades år 2015. Arkeologer grävde då ut de mest skadade gravarna men kunde reparera andra.

De flesta av de döda människorna har bränts, vilket var vanligt under hela järnåldern. De brända benen samlades i en lerkruka eller ett näverkärl som tätats med harts.

Skadad grav från Vingåker som undersökts arkeologiskt år 2015.

FOTO ARKEOLOGIKONSULT

Gravfynd från Vingåker. Krukskärvor, röd glaspärla och tänder från människa.

FOTO ARKEOLOGIKONSULT

Under järnåldern var det vanligt att de döda fick med sig gravgåvor i graven. I Vingåkersgravfältet har man hittat olika typer av bronsspännen och beslag som kan ha suttit på kläderna, vackra glaspärlor som kan ha importerats från Mellanöstern, kammar och spelpjäser av ben eller horn. Man har också funnit brända ben från gris, fågel och hund.

Vattennivån i Vingåker för 6 500 år sedan. Vattnet stod då ungefär 40 meter högre än idag.

Vid utgrävningen år 2015 hittades också lämningar efter en 6 500 år gammal stenåldersboplats. Den fanns där innan järnåldersgravfältet anlades. På den tiden låg Vingåker vid en vik av Östersjön.

Fynden bestod av redskap av sten. I en grop hittades brända ben av en hel gris. Kanske hade dessa stenåldersmänniskor, som var jägare och samlare, offrat grisen?

PLATS 6

Stenåldersgrav

Vid ett vägbygge på 1930-talet utmed Forsavägen hittade en uppmärksam person ett hängsmycke som såg ålderdomligt ut. Arkeologer tillkallades. De gjorde en utgrävning och konstaterade att det fanns en stenåldersgrav från stridsyxekulturen på platsen. Drygt en halv meter under markytan hittade de ett brandlager. Under detta fann de bland annat en fint dekorerad, klotformad lerkruka, tio mer eller mindre fragmenterade pärlor av bärnsten, en slipsten av kvartsit, en spånkrapa och ett spån av flinta samt en marleka. Alla fynden finns på Historiska museet i Stockholm.

I graven hittades skärvorna till denna fint dekorerad lerkruka. Försiktigt hoplappad är krukans knappt 20 cm höga.

FOTO JACKIE TAFFINDER,
STATENS HISTORISKA MUSEER, CC BY

Hängsmycke av skiffer och marleka.

FOTO SARA KUSMIN, STATENS HISTORISKA MUSEER, CC BY

Bärnstenspärlor.

FOTO STATENS HISTORISKA MUSEER, CC BY

Modern DNA-forskning visar att det finns en koppling mellan den svenska stridsyxekulturen och yamnakulturen från området norr om Svarta Havet och Kaspiska havet. Yamnafolket var herdar. Forskarna tror att stora folkgrupper med rötter i yamnakulturen har rört sig genom Europa. För ungefär 4 800 år sedan invandrade de till Sverige. Genom dessa herdar lärde vi oss bland annat att använda hjulet, oxen och fårens ull till att väva tyg till kläder.

Funderingar

1. Hur har människor rest och färdats under olika tider?
2. Vad betyder den plats du lever på, hembygden, för dig?
3. Vem blir begravd? Och vem blir inte begravd?
4. Vad betyder det att man lägger gåvor i graven hos den döde?
5. Varför är en del begravda med rika gravgåvor medan andra gravar helt saknar gravgåvor?
6. Vad betyder det att arkeologerna finner glaspärlor från Mellanöstern i vikingatida gravar?
7. Vad betyder det att grupper av människor för ungefär 5 000 år sedan lämnade sina hem och vandrade till nya platser att bo på?

Var finns det fornlämningar?

Med hjälp av Riksantikvarieämbetets söktjänst ”Fornsök” kan du få information om alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige, både på land och i vatten.

”Fornsök” uppdateras regelbundet, www.fornsok.se

Ordlista

Avrättningsplats	En plats där dödsdömda brottslingar dödades
Boplat	En plats där människor har bott eller bor
Brandlager	Rester efter ett gravbål, en stor eld, där en död människa bränts
Bronsålder	Tiden från 3 800 till 2 500 år före nutid
Fornlämning	Spår av människors aktiviteter förr i tiden
Galgbacke	Plats för hängning av brottslingar som dömts till döden
Galge	Anordning för hängning av dödsdömda
Gravfält	En samling gravar
Harts	Olika typer av safter som rinner ur träd, kåda
Hembygd	Område som omger hemmet, där man har växt upp
Hög	En grav som täcks av en jordhög
Järnålder	Tiden från 2 500 till cirka 1 000 år före nutid
Marleka	En kalkhaltig lersten som bildats naturligt på havets botten
Medeltid	Tiden från år 1050 till år 1550
Milstolpe	Vägmärke som markerade hela, halva och fjärdedels mil
Näver	Det yttre lagret av bark på björkar
Socken	Kyrkans minsta administrativa enhet, ett geografiskt område
Stensättning	En grav som täcks av en flack samling med stenar
Stenålder	Tiden fram till 3 800 år före nutid
Stridsyxekultur	Stenåldersfolk som invandrat till Sverige och levde här för cirka 4 800 till 4 300 år sedan
Torp	Numera menas ett litet hus, förr var torp en arrendeform
Viking	Person som levde mellan 1 200 och cirka 1 000 år före nutid
Vendeltid	Tiden från 1 400 till cirka 1 200 år före nutid, en del av järnåldern
Vikingatid	Tiden från 1 200 till cirka 1 000 år före nutid, sista delen av järnåldern
Vikingatåg	Resor, färder för att handla eller plundra
Väghållningssten	Sten som visade den vägsträcka som markägaren var skyldig att hålla i farbart skick
Yamnakultur	Herdefolk från stäpperna norr om Svarta havet och Kaspiska havet

Alla fornlämningar i Sverige är skyddade genom kulturmiljölagen.

Det betyder att det är förbjudet att förstöra en fornlämning genom att till exempel gräva i den. Anledningen till att fornlämningar skyddas är att alla ska kunna få tillgång till den historia som varje fornlämning berättar om, nu och i framtiden.

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

För samtliga kartor gäller (där ej annat anges):
© Länsstyrelsen i Södermanlands län, primär information
© Lantmäteriet – GSD Fastighetskartan, grundkarta
Foto: Länsstyrelsen (där ej annat anges)
Produktion: You Are Here
2020